

# Prof. dr. S. Katuokos Teisės „daugybės lentelė“

Pagrindinės teisės sąvokos

Naudingos ruošiantis olimpiadai

**Apatridai** – asmenys, neturintys pilietybės.

**Bendrieji teisės principai** – Jiems galima priskirti: 1) teisingumo, 2) teisėtumo, 3) atsakomybės už kaltę, 4) teisių ir pareigų vienybės ir kt. principus.

**Bipatridai** – asmenys, turintys dvigubą pilietybę.

**Demokratija** – reiškia valdymo formą, kurioje visi piliečiai turi teisę dalyvauti šalies valdyme, skirtingai nuo valdymo formos, kurioje tokia teisė priklauso vienai klasei, išskirtinei grupei arba autokratui. Šią teisę piliečiai įgyvendina tiesiogiai referendumuose ir plebiscituose arba per savo išrinktus atstovus. Nors ir nėra tikslaus, visuotinai priimtino demokratijos apibrėžimo, lygybė ir laisvė nuo seniausių laikų išskiriami kaip demokratijai svarbios savybės. Šie principai realizuojami per visų piliečių lygybę prieš įstatymą ir vienodas politines teises (pvz., balsavimo ar kandidatavimo prasme).

**Dispozicija** – struktūrinė teisės normos dalis, nustatanti tam tikrą elgesio taisyklę.

**Fiziniai asmenys** – tai teisinių santykių subjektai, turintys teisnumą ir veiksnumą. Fiziniais asmenimis laikomi: piliečiai, asmenys, neturintys pilietybės, asmenys, turintys dvigubą pilietybę ir užsieniečiai.

**Hipotezė** – teisės normos dalis, nurodanti faktines aplinkybes, kurioms atsiradus galioja teisės norma.

**Įstatymas** – tai Lietuvoje – aukščiausią teisinę galią turintis norminis teisės aktas, išleistas Seimo arba priimtas referendumu.

**Įstatymo analogija** – tai kompetetingų institucijų priimtas sprendimas gyvenimišku atveju, pritaikant konkrečią teisės normą, reguliuojančią panašų visuomeninį santykį.

**Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė** – tai kompetetingų institucijų ar asmenų teisė siūlyti priimti, pakeisti ar pripažinti netekusiai juridinės galios teisės normų aktus.

**Juridiniai asmenys** – teisės subjektas (kaip ir fizinis asmuo); asmuo (organizacija), kuriam teisės normos (įstatymai) pripažįsta juridinio asmens statusą. Teisinį asmens subjektiškumą nustato nacionalinė teisė.

**Jurisdikcija** – konkrečios teisės normų sistemos vykdymas, taikymas, turint galimybę teisėtai taikyti teisinę prievartą, jos priemones.

**Konstitucinis Teismas** – Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindu įkurta institucija. Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai.

**Teisės subjektų rūšys** – 1) fiziniai asmenys, 2) juridiniai asmenys ir 3) valstybė.

**Teisės šaka** – visuma (sistema) teisės normų, kurias reguliuoja kokybiškai vieningus, visuomenėje susidarancius, tam tikrose žmogaus gyvenimo srityse, santykius.

**Teisėtas elgesys** – tai fiziniu asmenų, organizacijų elgesys, kuris neprieštarauja teisės normoms, atitinka visuomenės socialinius naudingus tikslus.

**Teisėtumas** – teisinės atsakomybės principas.

**Teisinė atsakomybė** – tai negatyvios pasekmės, kurias teisės pažeidėjui už teisės pažeidimą taiko kompetentingos institucijos.

**Teisinė pareiga** – tai teisinio santykio subjekto privalomas elgesys kito subjekto interesams pateisinti.

**Teisinė praktika** – tai individuali teisinė kompetetingų institucijų veikla kaip teisės taikymo rezultatas sprendžiant konkrečias teises bylas.

**Teisinė sąmonė** – visuma individualių, subjektyvių žinių, vaizdinių, idėjų ar teorijų apie galiojančią ar pageidaujamą teisę, įstatymus, teisingumą, taip pat teigiamos ar neigiamos emocijos, patiriamos dėl teisės taikymo, jos poveikio, taikymo subjektų veiklos, dėl asmens sąveikos su teise, jos vertinimai.

**Teisinė valstybė** – valstybė, kurios veikimo laisvė yra ribojama teisės.

Teisės atsakomybės principai – Pagrindiniai teisinės atsakomybės principai: teisingumo, teisėtumo, atsakomybės už priešingą teisei veiką ir teisinės atsakomybės neišvengiamumo principas.

**Teisės atsakomybės rūšys yra:** baudžiamoji, administracinė, drausminė, civilinė, ir materialinė.

**Teisingumas** – teisinės atsakomybės principas. Tinkamų vertybinių dorovinių, t. y. teisingų dalykų įgyvendinimas, jų praktinis pasireiškimas, (įsi)viešpatavimas; tiesos, teisybės siekis; pamatinė vertybė, kriterijus.

**Teisiniai santykiai** – visuomeniniai santykiai, kuriems suteiktas privalomos teisių ir pareigų vienovės pavidalas. Santykiai, reguliuojami Teisės normomis. Tai socialiniai, socializuoti tarpusavio santykiai, kurių dalyvius saisto viešosios organizacijos (pvz., valstybės) ginamos abipusės teisės, pareigos, jų visuma ir pusiausvyra. Teisinis santykis – visuomeninio santykio ir teisės normos vienovė.

**Teisinis nihilizmas** – visuomeninės politinės minties kryptis, pasireiškianti teisės, kaip socialinės vertybės, neigiamu vertinimu, teisėtumo bei įstatymų ignoravimu.

**Teisinis paprotys** – teisiškai privaloma taisyklė, galią įgijusi dėl nuolatinio pasikartojimo, naudojimo.

**Teisinis precedentas** – teismo priimti sprendimai, kurie priimti konkrečioje byloje, turintys imperatyvinį pobūdį (kai bendrosios teisės valstybėse – teisės normos galią), nagrinėjant analogiškas bylas.

**Teisinis reguliavimas** – teisės priemonėmis įgyvendinamas teisės poveikis visuomeniniams santykiams.

**Teisinių santykių objektas** – tai teisės normomis saugomos vertybės.

**Teisinių santykių subjektai** – tai teisinių santykių dalyviai, kuriems teisės normos nustato subjektines teises ir pareigas.

**Teisinių santykių turinys** – tai teisinių santykių dalyvių (subjektų) subjektinės teisės ir teisinės pareigos.

**Teisnumas** – tai teisės normomis nustatytas teisės subjekto galimybių turėti subjekto teises ir pareigas.

**Užsienietis** – asmuo, turintis užsienio valstybės pilietybę.

**Valstybė** – suvereni, teritorinė politinės valdžios organizacija, turinti specialų aparatą, garantuojantį savo paliepiamą ir draudimų vykdymą.

**Valstybės aparatas** – tai valstybinės valdžios įgyvendinimo instrumentas, kuriuo valstybė įgyvendina valstybinę valdžią, valstybės funkcijas.

**Valstybės funkcijos** – valstybės veiklos pagrindinės kryptys, rodančios valstybės esmę bei socialinę paskirtį, kylančios iš valstybės tikslų bei uždavinių.

**Valstybės institucija** – tai tautos ar valstybės įsteigtas ir jai atsakingas valdžios padalinys, turintis valstybinius valdingus įgaliojimus, veikiantis valstybės vardu ar jos pavedimu.

**Teisės aiškinimas** – tai teisės subjektų (valstybių, visuomeninių organizacijų, pareigūnų, piliečių) veikla teisės normų turiniui ir prasmei pažinti bei suvokti.

**Teisės aiškinimo būdai yra:** gramatinis, sisteminis, loginis, istorinis ir teologinis (tikslinis)

**Teisės normų aiškinimo rūšys** – teisės normų aiškinimas pagal aiškinimo rūšį yra: oficialus ir neoficialus.

**Teisės aktas** – oficialus teisiškai reikšmingas dokumentas; teisinę reikšmę turintis veiksma, aktas; socialinis aktas.

**Teisės analogija** – tai kompetetingų institucijų remiantis bendriniais arba šakiniais teisės principais konkrečių gyvenimišku atveju priimtas sprendimas.

**Teisės funkcijos** – tai teisės poveikio visuomeniniams santykiams kryptys, kurias lemia teisės esmė bei socialinė paskirtis.

**Teisės normos** – kompetentingų asmenų (fizinių arba juridinių), organizacijų (pvz., valstybės, Bažnyčios, tarptautinės organizacijos) arba jų įgaliotų institucijų (pvz., valstybėje – parlamento) priimta, sankcionuota, formaliai apibrėžta privaloma taisyklė, kurios vykdymas garantuojamas santykio dalyvių poveikio mechanizmais (išoriniais arba vidiniais).

**Teisės normų struktūra** – tai teisės normų vidinė sandara. Skiriami trys teisės normų sandaros elementai: hipotezė, dispozicija ir sankcija.

**Teisės pažeidimas** – tai fizinių asmenų ar organizacijų neteisėta veika, kuria padaroma žala visuomenei.

**Teisės pažeidimų rūšys** – teisės pažeidimai skirstomi į nusižengimus ir nusikaltimus.

**Teisės principai** – tai vadovaujantys pradai, apibūdinantys teisės esmė bei rodantys teisės raidos kryptis ir turintys programinį modeliuojantį modelį.

**Teisės spraga** – tai nesureguliuotas teisės normomis visuomeninis santykis, kuris pagal savo svarbą ir būtinybę gali būti reguliuojamas teisės normomis.

**Teisės subjektai** – fiziniai ar juridiniai asmenys, galintys turėti teises ir pareigas. Teisės subjektai turi turėti teisnumą ir veiksnumą.

**Valstybės politinis režimas** – tai būdų ir priemonių, kuriomis įgyvendinama valstybės valdžia, visuma.

**Valstybės sandaros forma** – tai valstybės teritorinis valdžios išdėstymas, nustatantis santykių tarp centrinių ir vietinių valdžios institucijų. Yra dvi pagrindinės valstybės sandaros formos: unitarinė valstybė ir federacija. Lietuvos Respublika, pagal valstybės sandaros forma yra, unitarinė valstybė.

**Valstybės suverenitetas** – valstybės nepriklausomybė — teisė savarankiškai tvarkyti savo vidaus ir užsienio reikalus.

**Valstybės teritorija** – žemės rutulio dalis, kurios atžvilgiu taikomas valstybės suverenitetas. Valstybės teritorija susideda iš sausumos, vandens ir oro erdvės.

**Valstybės valdymo forma** – tai aukščiausiosios valdžios organizacija, kuria nusakoma valdžios šaltinis, taip pat valdžios institucijų tarpusavio santykių principai.

**Veiknumas** – tai teisės normomis nustatytas teisės subjekto galėjimas savo veiksmais įgyti teises ir sukurti pareigas, taip pat įgyvendinti teises ir įvykdyti pareigas.